

IMPORTANCE OF OCCUPATIONAL THERAPY FOR THE SPEECH DEVELOPMENT OF CHILDREN WITH DEVELOPMENTAL PROBLEMS¹²

Assist. Prof. Margarita Asparuhova-Kandilarova, MSc

Department of Public Health,

University of Ruse, Bulgaria

Phone: 0885726921

E-mail: masparuhova@uni-ruse.bg

Abstract: *Being a multifaceted profession, by enabling people's participation in their meaningful activities, occupational therapy also plays a huge role in developing strengths in many other aspects of their personal growth, and improved communication skills is one of them. The aim of this paper is to give an overview of the main therapeutic approaches acquired in pediatric occupational therapy and their impact on children's speech and language skills.*

Keywords: *Occupational Therapy, Speech and Language Development.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Деца с проблеми в развитието, предизвикани от едни или други неблагоприятни психосоциални и/или биологични фактори, често срещат затруднения в повече от една сфери на функциониране. Предизвикателствата пред тях могат да се дължат на различни комбинации от двигателни, психоемоционални, комуникативни, когнитивни и поведенчески нарушения и разстройства, и това налага необходимостта от комплексна терапия и включването на разнородни специалисти в терапевтичния процес. Несъмнено, адресирането на комуникативните нарушения е в домейна на логопедичната терапия, но поради тясната взаимовръзка между отделните системи, особено в детска възраст, когато те съзряват и в голяма степен взаимно си влияят, ефектът от работата на различните специалисти неминуемо се преплита на много нива.

Целта на настоящата разработка е да изведе на преден план значимостта на ерготерапевтичната практика за развитието на речевите способности в детска възраст. По този начин – чрез осмислянето и доказването на още една линия на въздействие на ерготерапевтичния процес – ще се затвърди необходимостта от задължителното включване на ерготерапевти в екипите за работа с деца с проблеми в развитието (и най-вече в екипите за ранна интервенция).

ИЗЛОЖЕНИЕ

Езикът е висша психологическа способност за общуване чрез споделена система от кодове, както и от споделени правила за тяхното поддръждане и употреба. За да се реализира езикът, е необходим процес на възпроизвеждане, възприемане и разбиране на звукови и/или графични сигнали, подчинени на тези правила. Езикът е имплицитният компонент на комуникацията, докато речта е външното ѝ проявление, речта е “език в действие”. Речта може да съществува в две форми: устна реч – говорене и възприемане на говор, и писмена реч – четене и писане, като говорът и писането изразяват способността за езиково кодиране, а в основата на възприемането на говор и на четенето стои декодирането на лингвистичната информация, (Ценова, 2009).

Според определението от 2012 г. на Световната федерация на ерготерапевтите, „Ерготерапията е клиент-центрирана здравна професия, насочена към промоция на здравето

¹² The research paper was presented on October 28, 2022, at the Health Promotion Section of the 2022 Online Scientific Conference co-organized by University of Ruse and Union of Scientists - Ruse. Its title in Bulgarian is: „ЗНАЧИМОСТ НА ЕРГОТЕРАПИЯТА ЗА РАЗВИТИЕТО НА РЕЧЕВИТЕ СПОСОБНОСТИ ПРИ ДЕЦА С ПРОБЛЕМИ В РАЗВИТИЕТО“.

и благополучието чрез участие в дейности. Основната цел на ерготерапията е да направи възможно участието на хората в ежедневните им дейности. Ерготерапевтите постигат това чрез работа с отделни личности и с цели общности, като подобряват способността им да участват в дейностите, които искат, имат нужда или са длъжни да изпълняват, или като модифицират дейността или средата, така че да им бъде по-лесно да изпълняват значимите за тях дейности.”, (WFOT, 2012).

Доцент Петя Минчева извежда шест основни ерготерапевтични подхода в работата с деца, обособени в две направления, (Минчева, 2018):

1. Невроразвойно направление, което включва следните подходи:

1.1. Сензорна интеграция

1.2. Двигателно заучаване

1.3. Усвояване на умения

2. Дейностно-базирано направление

2.1. Компенсаторен подход

2.2. Когнитивен подход

2.3. Психосоциален подход

Ще разгледаме как успешното прилагане на всеки от тези подходи оказва влияние върху развитието на речевите умения.

Сензорно-интегративният подход може би е подходът, чието въздействие е най-плътно, дългосрочно и значимо що се отнася до усвояването на речевите умения. Според американския ерготерапевт Анна Джийн Еърс (Anna Jean Ayres), която въвежда и развива теорията за *сензорната интеграция*, тъй като езикът и речта зависят от множество сензорно-интегративни процеси, е вероятно те да се развият по-бавно, когато е налице нарушение в един или друг аспект на сензорната преработка. Сензорната интеграция е несъзнателен неврологичен процес, при който мозъкът организира многообразието от постъпващата сензорна информация и ѝ придава смисъл. Когато този процес се случва успешно, съответно основаващите се на него поведенчески реакции са целенасочени, адекватни и ефективни. Когато обаче сензорната преработка е нарушена, говорим за „*сензорно-интегративна дисфункция*“, която подлежи на терапия, (Ayres, 2007).

Еърс разглежда четири нива на процеса на сензорната интеграция, като всяко едно от тях прави възможно следващото. *Първото ниво* обхваща, от една страна, интензивната преработка на тактилната информация в ранна бебешка възраст и, от друга страна, интегрирането на вестибуларната и проприоцептивната сензорна информация, което е необходимо за движението на очите, постуралния контрол, равновесието, мускулния тонус и гравитационната стабилност. *Второто ниво* е свързано с интегрирането на тактилната, вестибуларната и проприоцептивната сензорни системи, наречени от Джийн Еърс „трите основни сетива“. Тяхната интеграция се превръща в основа за формиране на схема на тялото, билатерална координация, двигателно планиране, задържане на вниманието, др. На *третото ниво*, към „трите основни сетива“ се интегрира информацията от зрителната и от слуховата сетивност. Това поставя основите на координацията око-ръка, зрителното възприятие, целенасочените действия, и прави възможно разбирането и произвеждането на реч. *Четвъртото ниво* на сензорна преработка, което е и най-рафинираното, прави възможно избирателното съсредоточаване на вниманието, планирането на двигателните отговори и адекватното организиране на поведението, абстрактното мислене и др., (Ayres, 2007).

Джийн Еърс дава пример със сензорно-интегративна терапия при деца с диспраксия на развитието, при които може да се очаква и наличието на вербална диспраксия. Цялостното подобряване на сензорната интеграция подпомага процеса на моторното планиране (включително и по отношение на артикулаторните органи) и процеса на слуховата преработка, което се отразява благоприятно върху развитието на устната реч, (Ayres, 2007).

От друга страна, сензорно-интегративната терапия прави възможно и овладяването на графомоторния компонент на писмената реч (който често е обект на ерготерапевтична интервенция в страните с традиции в ерготерапията, а отскоро се наблюдават наченки на

това и в България). Според Росица Йосифова, характеристиките на моторната система се проектират пряко върху характеристиките на бързите символни движения – артикулаторни и графични, (Йосифова, 2012). Прецизната схема на тялото, тоест ясната и точна вътрешна представа за положението на тялото и неговите части в пространството и една спрямо друга, е предпоставка за боравенето с предмети и инструменти. „Инструментът се явява продължение на тялото. Пастелите, флумастерите и моливите са сред най-често срещаните инструменти и учителите често се оплакват, че детето рисува или пише грозно, цапа се и трябва да стане по-прилежно. Но детето не може да научи това, преди да интегрира усещанията от тялото си”, (Ayres, 2007).

Освен сензорно-интегративния подход, към невроразвойните терапевтични подходи, посочени от Минчева, принадлежат и подходите „двигателно заучаване“ и „усвояване на умения“. При тях се цели усвояването на правилни двигателни модели при целенасоченото изпълняване на една или друга задача. Правилното и навременно двигателно развитие на детето има отношение и към правилното и навременно развитие на речта. В „Движение и език“ Росица Йосифова многократно подчертава неделимата връзка между усъвършенстването на двигателните умения и усвояването на езика. Движението (локомоцията, боравенето с предмети) и съзряващата зрителна система създават косвени и преки предпоставки за практикуване и надграждане на речевите умения, (Йосифова, 2012; Iverson, 2010). Накратко, „детето трудно разбира това, което не е „преминало“ през моторния и сензорния му опит”, (Йосифова, 2012).

В първите години от живота на детето, динамиката на взаимодействието му с околната среда се предопределя в голяма степен от неговите двигателни умения. Разбира се, взаимовръзката е правопрпорционална – колкото по-ефективни са движенията на детето, толкова по-наситена и плътна ще бъде интеракцията с околната физическа и социална среда, а от там и по-обогатяващ когнитивният и речевият опит на детето. Тази връзка е доказана както при типично развиващите се деца, така и при децата с различни проблеми в развитието.

Седжът без опора, който освобождава ръцете на детето за действие, изследването на обектите с уста и манипулирането на предмети превръщат детето в активен изследовател на заобикалящата го среда и обогатяват сетивния и познавателния му опит, създавайки по този начин благоприятни предпоставки за появата и развитието на речта. Като боравят с предмети, децата си създават представи за техните характеристики, научават се да извършват определени действия с тях, да правят комбинации от действия, да свързват предметите въз основа на техните функции. Активното манипулиране на предмети от детето по естествен начин укрепва споделеното внимание между него и възрастния и създава предпоставки за общуване. В резултат, родителите, учителите и терапевтите по-активно се ангажират в това да назовават предметите, с които децата боравят, техните характеристики, действията на детето, т.н., (Zuccarini, 2018).

С прохождането на детето се увеличават както пасивният, така и активният му речник. За разлика от периода на лазене, при самостоятелното ходене ръцете на детето са свободни и то, от една страна, може по-бързо и лесно да достигне до желания предмет, и от друга страна може да го вземе и да го занесе на възрастния. Децата все по-активно се включват в общуване чрез жестове – посочват, показват, дават предмети на възрастния, като това увеличава наситеността на общуването и от негова страна. В резултат, речевият репертоар на детето се обогатява с множество думи за действие благодарение на насоките на родителя „вземи“, „ела“, „занеси“, „намери“ и т.н., (West, 2021).

В контекста на характерните за ранното детство дейности – игра и самообслужване – ерготерапевтът, работещ с малки деца, неминуемо наблюдава и утвърждава съществуващите зависимости между движението и развитието на речта. Осъзнаването на тази добавена стойност от работата му, би допринесло за това той по-целенасочено и систематично да се стреми да обогатява речниковия запас на детето по време на терапевтичните сесии, както и да общува по-пълноценно с него.

По отношение на включването в игрови дейности, децата с увреждания по-често стават участници в структурирани от възрастните игри, отколкото да инициират и ръководят свободна игра. В ерготерапевтичната практика играта е както средство за по-лесно усвояване на нови умения, така и овладяването на игрови умения е само по себе си цел на ерготерапевтичната интервенция, (Минчева, 2015).

По време на игра се създава защитена среда, в която детето може да упражнява своите комуникативни умения, а положителните емоции от споделената игра предразполагат детето към това да общува и да практикува речевите си способности.

Ерготерапевтичните сесии, фокусирани върху уменията за самообслужване, също са благодатна почва за подобряване на речта. Те по естествен начин са свързани с подпомагане на това детето да осъзнае как си взаимодействат частите на тялото му с околната среда и съответно с множество повторения на важни думи и фрази, означаващи съответните обекти, действия и начини за изпълнението на тези действия. Ерготерапевтът обаче би могъл сравнително лесно да надгради често твърде инструктивния тон по време на тези сесии и да въвлече детето в комуникативни ситуации, като включи повече въпроси и отговори, и даде повече възможности за избор, например.

При прилагането на *компесаторния подход* се постига подходящо за детето съответствие между дейност и среда чрез осигуряването на помощни средства/технологии, или адаптиране на средата, (Минчева, 2018). Това прави средата по-достъпна и по-гостоприемна за детето, по-лесна за опознаване и по-податлива на взаимодействие и влияние. Помощните средства за придвижване правят детето по-мобилно и по този начин се повишава взаимодействието му с околната физическа и социална среда, и се обогатяват сензорният, когнитивният и комуникативният му опит.

Когнитивният подход също е неделима част от терапевтичния процес при деца, като той задължително включва активна вербална и невербална комуникация между ерготерапевта и малкото дете. При този подход целта на терапевта е да помогне на детето да разбере, запомни и да може да възпроизведе стъпките на една или друга дейност, характерните последователности от действия, да познава и да борава с характерните за дейностите инструменти, др., като за целта ерготерапевтът неминуемо си служи с множество инструкции, назоваване на части от тялото, назоваване на предмети и действия, наречия за място, време и начин, които влизат в активния и пасивния речник на детето.

Психо-социалният подход намира приложение при деца с дейностни затруднения поради социални, емоционални и поведенчески причини, (Минчева, 2018). Тук на преден план излиза преди всичко овладяването на понятия, свързани с емоции, усещането за тези емоции в тялото, как определени нужди и желания да бъдат предадени ефективно на околните, за да не се стига до гневни изблици и неприятни емоции от страна на детето. Важно е да се направи възможно *участието* в социалния живот на общността – активното и възможно най-пълноценното участие на детето в дейностите, които са значими за него и за семейството му.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Влиянието на ерготерапевтичните подходи върху развитието на речевите умения на детето може да се обобщи като непряко и пряко. Сензорно-интегративната терапия и двигателното заучаване създават благоприятни невроразвойни предпоставки за развитието на речевите умения. Чрез адаптирането на средата и заучаването на умения се улеснява взаимодействието на детето с физическата и социалната му среда, повишават се комуникативните ситуации и възможностите за практикуване на езика. При всички подходи ерготерапевтът трябва да има предвид огромната роля, която играе собствената му реч на възрастен за ускоряването на комуникативното развитие на детето чрез прилагането на стратегии за ръководене на общуването, стратегии за адаптиране на собствената реч спрямо възможностите и нуждите на детето и използването на естествени обучаващи стратегии, (Стоянова, 2011).

Настоящата разработка няма за цел да внуши изземването на функциите на логопеда, нито да вмени допълнителни отговорности на ерготерапевта. Но смятаме за важно в общественото пространство да се актуализира информацията за мащаба на значимостта на ерготетерapiята в ранна детска възраст, както и ерготерапевтите да подхождат по-осъзнато и целенасочено към моделирането на уменията за общуване на децата, с които работят.

REFERENCES

- Ayres, A. J. (2007) *Sensory Integration and the Child. Understanding Hidden sensory Challenges*, 2nd printing, Western Psychological Services, ISBN 978-0-87424-437-3
- Iverson, J. M. (2010). Developing language in a developing body: the relationship between motor development and language development. *Journal of Child Language*. 37: 229-61
- Mincheva, P. (2015) Aspects of Game Application in Occupational Therapy, *Pedagogy*, 87(9), 1231-1236 (Оригинално заглавие: Минчева, П. (2015) Аспекти на приложението на играта в ерготерапията, *Педагогика*, 87(9), 1231-1236)
- Mincheva, P. (2018) *Pediatric Occupational Therapy*, University of Ruse academic press, Ruse, ISBN 978-954-712-745-6 (Оригинално заглавие: Минчева, П. (2018) *Ерготерапия в педиатрията*, Академично издателство „Русенски университет“, Русе, ISBN 978-954-712-745-6)
- Stoyanova, Y. (2011) *Early Language Development*, SLT Centre Romel, Sofia, ISBN 978-954-9458-17-6 (Оригинално заглавие: Стоянова, Ю. (2011) *Ранно езиково развитие*, ISBN 978-954-9458-17-6)
- Tsenova, Ts. (2009) *Speech Therapy. Definition, Diagnosis and therapy of communication disorders*, Publishing House Radar Print, Sofia, ISBN 978-954-9998-21-4 (Оригинално заглавие: Ценова, Ц. (2009) *Логопедия. Описание, диагностика и терапия на комуникативните нарушения*, Издателска къща Радар Принт, София, ISBN 978-954-9998-21-4)
- West, K. L., & Iverson, J. M. (2021). Communication changes when infants begin to walk. *Developmental Science*, 24(5).
- World Federation of Occupational Therapists, 2012, <https://www.wfot.org/about/about-occupational-therapy>
- Yosifova, R. (2012) *Movement and Language*. SLT Centre Romel, Sofia ISBN 978-954-9458-18-3 (Оригинално заглавие: Йосифова, Р. (2012) *Движение и език. Логопедичен център Ромел, София*, ISBN 978-954-9458-18-3)
- Zuccarini, M., Guarini, A., Iverson, J. M., Benassi, E., Savini, S., Alessandrini, R., Sansavini, A. (2018). Does early object exploration support gesture and language development in extremely preterm infants and full-term infants? *Journal of Communication Disorders*, 76, 91–100